

Олішевський Олександр Володимирович,
кандидат юридичних наук
(Харківський національний університет внутрішніх справ)

УДК 343.1

ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ

Проаналізовано та узагальнено засади організації розслідування злочинів. Запропоновано на цій основі удосконалену систему принципів організації розслідування. Дану систему доповнено новим синергетичним принципом.

Ключові слова: організація розслідування злочинів, принципи, система, криміналістика.

Проанализированы и обобщены принципы организации расследования преступлений. Предложено на этой основе усовершенствованную систему принципов организации расследования. Данную систему дополнено новым синергетическим принципом.

Ключевые слова: организация расследования преступлений, принципы, система, криминалистика.

The principles of crimes investigation organization are analyzed and generalized. An improved system of principles of investigation organization is offered. This system is supplemented by a new synergetic principle.

Key words: crimes investigation organization, principles, system, criminalistics.

Кримінальний процес, як і будь-який інший вид людської діяльності, базується на визначеній системі засад. Ця система є основою формування механізму правового регулювання діяльності правоохоронних органів, де одним із головних напрямків є розслідування. Сам процес розслідування неможливий без належної організації, а тому основи останньої багато в чому визначають його успіх.

В літературі принципам організації розслідування злочинів приділена певна увага. Так, в працях В. Д. Зеленського, В. О. Коновалової, С. О. Кучерук, Г. А. Матусовського, І. П. Можаяєвої, В. О. Образцова, В. В. Степанова, В. М. Суценка, Г. А. Ханя, Л. В. Черечукіної, М. П. Яблокова та інших запропонована сукупність цих принципів. Деякі з них схожі або ідентичні за змістом, є такі, що визначені авторами автентично. Проте, стан розробки цього питання залишається недостатнім, деякі частини представляються дискусійними, а тому мета даної роботи – на основі аналізу юридичної літератури визначити найбільш оптимальну систему

тему принципів організації розслідування злочинів та спробувати її доповнити.

Принципи організації є вихідними, основними положеннями, що відображають найбільш загальні, суттєві властивості організації розслідування, необхідні об'єктивні зв'язки, що повторюються між її елементами. Дія цих принципів розповсюджується лише на організацію розслідування [1, с. 79]. Варто вказати на те, що принципи організації розслідування базуються на принципах кримінального процесу. Оскільки організація є допоміжною до розслідування діяльністю, то її принципи є похідними, вторинними відносно засад кримінально-процесуального права.

Однією з перших, хто обґрунтовано виділила принципи наукової організації слідчої діяльності є В. О. Коновалова. До них вона віднесла наступне: 1) планування розслідування; 2) поєднання оперативно-розшукових та слідчих дій; 3) використання науково-технічних засобів; 4) економію процесуальних засобів; 5) комунікативність відносин; 6) специфіку вирішення розумових задач [2, с. 340-344].

Важко погодитись із включенням до принципів організації комунікативність відносин та специфіку вирішення розумових задач, оскільки вони притаманні різного роду діяльності, а тому не специфічні.

Система принципів організації розслідування, на думку Г. А. Матусовського та В. М. Суценка, включає в себе наступні положення.

Принцип правової регламентації полягає в неухильному дотриманні норм кримінально-процесуального закону в цілях оптимізації організаційних форм розслідування (визначення місця, часу, строків, учасників проведення окремих процесуальних дій і їх комплексів).

Принцип спеціалізації ставить вимогу ефективного використання розподілу функцій і професійних здібностей слідчих при розслідуванні злочинів. Практика йде шляхом спеціалізації слідчої діяльності (наприклад, по розкриттю окремих видів або груп злочинів: розкрадань, що вчиняються з використанням службового положення; крадіжок; дорожньо-транспортних пригод; злочинів, що вчиняються неповнолітніми і т.п.).

Сутність принципу поєднання єдиноначальності та колегіальності полягає, з однієї сторони, в необхідності поєднання зусиль окремих виконавців (слідчого, працівника органів дізнання, спеціалістів, експертів, представників громадськості) в єдину діяльність, в якій кожен виконує доручену йому роботу для вирішення спільного завдання, а з іншої, – в необхідності реально забезпечи-

ти єдине керівництво процесом розслідування зі сторони слідчого, який прийняв кримінальну справу до свого провадження [3, с. 52].

Останній із системи принципів організації розслідування Г. А. Матусовського та В. М. Суценка є управлінським, а не криміналістичним.

Заслуговує на увагу доробок В. Д. Зеленського з цього питання. Він визначає принципи, що властиві лише організації розслідування в цілому, без тих, що належать до всієї системи розслідування і мають організаційний аспект, а також без принципів окремих елементів розслідування (наприклад, взаємодії). Спочатку автор виділив дві закономірності, а потім принципи, що їм відповідають. Першій закономірності – відповідність організації та управління підсистемами розслідування організації та управлінню системою розслідування в цілому належать принципи врахування закономірностей організації розслідування злочину у всіх інших рівнях організації; відповідності організаційної (управлінської) системи об'єкту організації розслідування; відповідності прав, повноважень і обов'язків суб'єктів організації. Другій закономірності – керованості системою та підсистемою розслідування – централізації розслідування і керівної ролі слідчого в його організації; поінформованості; поєднання слідчих та інших дій у розслідуванні; ритмічності розслідування; визначення раціонального робочого навантаження на слідчого [4, с. 46-55].

Принципи, що досліджуються Г. А. Хань поділив на чотири великі групи:

1) правові принципи (презумпція невинуватості, повнота, об'єктивність і всебічність розслідування), зафіксовані в нормах міжнародного, конституційного, кримінально-процесуального права;

2) криміналістичні принципи, до кола яких входять положення про цілеспрямованість, інформаційну і техніко-криміналістичну забезпеченість, плановірність, ситуаційну обумовленість розслідування;

3) організаційно-управлінські принципи (забезпечення безпеки слідчого та інших учасників кримінального судочинства; взаємодія слідчого з органами дізнання; кооперування праці; залучення в разі потреби до участі в розслідуванні консультантів, фахівців, судових експертів та ін.; використання допомоги громадськості; максимально повне використання досягнень науково-технічного прогресу в різних галузях знань, а також науково обґрунтованих рекомендацій і положень, досвіду оперативно-розшукової та слідчої практики;

4) методологічні та методичні принципи (кадрове забезпечення досудового розслідування, принцип обумовленості засобів

пізнання особливостями об'єктів, які розшукуються та досліджуються, принцип цілеспрямованого збирання і комплексною використання доказової інформації вербального і невербального характеру, положення про вивчення й використання слідчим у своїй роботі нормативного матеріалу, який регулює боротьбу зі злочинністю кримінально-правовими засобами, що створюють правові механізми досягнення цілей досудового розслідування, а також регламентують види діяльності, поведінку й відносини [5, с. 157-158].

Г. А. Хань в організацію розслідування злочинів включає без пояснень принципи з різних галузей права: кримінального процесу (презумпція невинуватості, повнота, об'єктивність і всебічність розслідування), управління (кадрове забезпечення) тощо. Вважається, що таке об'єднання неприйнятне, оскільки стирає межі між різними науками, не відповідає предмету дослідження.

Як відмічає С. О. Кучерук, принципи організації розкриття і розслідування злочинів не можуть розглядатися у відриві від криміналістики. До специфічних принципів організації розкриття і розслідування злочинів С. О. Кучерук зараховує: врахування слідчої ситуації, забезпечення умов для взаємодії всіх залучених сил, забезпечення умов застосування тактико-криміналістичних та інших засобів, економічність процесу розслідування [6, с. 16]. Однак, важко погодитися з тим, що економічність процесу розслідування є специфічним від криміналістичного принципу економічності.

В більшості зазначених поглядів на систему принципів не врахована предметна необхідність розмежування двох основних аспектів організації розслідування – криміналістичного та управлінського. Такий поділ дає можливість очистити положення наук від зайвих дублювань.

На підставі вище зазначеного пропонуємо класифікувати криміналістичні принципи організації розслідування злочинів на загальні та спеціальні. До загальних принципів ми відносимо ті, що стосуються організації і вихідних положень розслідування злочинів або властиві правовій системі взагалі.

1. Законність. Сутність даного положення в тому, що всі учасники кримінального процесу повинні неухильно дотримуватись норм права. Відмінність від принципу законності в кримінальному процесі в тому, що значна частина положень організації розслідування злочинів не закріплена нормативно, тому для її суб'єктів діє ще й принцип «дозволено і те, що не заборонено законом», однак в межах дії принципів етичності та моральності.

2. Індивідуальність. Означає, що при організації необхідно

враховувати специфіку кожного розслідуваного злочину, всі його особливості.

3. Конкретність. Організаційні заходи повинні бути чітко визначеними, складати доцільну упорядкованість дій.

4. Ритмічність розслідування. Все розслідування як діяльність – це паралельно-послідовне поєднання дій слідчого та інших учасників розслідування. Принцип ритмічності організації розслідування проявляється в постійному чергуванні безперервного циклу дій для одного розслідування, що проводиться слідчим, і періодичністю здійснення дій для інших розслідувань, що здійснюються цим слідчим. Дотримання цього принципу дозволяє слідчому вести в певній мірі паралельне розслідування по всім матеріалам, що знаходяться в нього в провадженні [4, с. 53-54].

До спеціальних принципів ми відносимо ті, що характерні лише для організації розслідування злочинів.

1. Принцип відповідності організаційної системи об'єкту організації розслідування. Характеристика суб'єктів і об'єктів організації відмінна на різних її рівнях. В конкретному акті розслідування під організаційною системою розуміють слідчого. Практична реалізація даного принципу на цьому рівні полягає в потребі відповідності професійно-психологічних якостей особи слідчого криміналістичній складності розслідування, яке він здійснює [4, с. 48-49].

2. Принцип суворого прив'язування організаційних дій одного рівня з діями інших рівнів системи розслідування. Суть його полягає в тому, що організація розслідування конкретного злочину стане ефективною лише тоді, коли вона буде взаємозв'язана з організаційними діями всіх інших рівнів і відповідати тактичним і стратегічним рішенням слідчого і нормам кримінально-процесуального закону. Неузгодженість організаційної діяльності на різних її рівнях може ускладнити працю слідчого не лише по одному, але й по іншим провадженням [7, с. 74-75].

3. Принцип централізації розслідування і керівної ролі слідчого в його організації. В розслідуванні необхідна координація слідчим дій всіх учасників. Координація, керівництво необхідні перш за все тому, що найбільш важливі і відповідальні рішення у провадженні приймає слідчий. Даний принцип також означає, що учасники розслідування повинні своєчасно і якісно виконувати доручення, вказівки, постанови і розпорядження слідчого.

4. Принцип поінформованості. Організація розслідування має специфічну особливість: процесуальні і всі інші рішення у кримінальному провадженні можуть прийматися лише на основі всієї зібраної інформації. Друга особливість витікає з принципу безпо-

середності, що діє в кримінальному судочинстві: слідчий повинен безпосередньо збирати докази. Фактичні дані, зібрані іншими учасниками розслідування, повинні негайно направлятися слідчому. В свою чергу, він може на власний розсуд повідомляти учасникам розслідування необхідні дані.

5. Принцип поєднання слідчих та інших дій у розслідуванні. Слідчі дії як засоби збирання доказів є основними в розслідуванні. Всі інші дії мають по відношенню до слідчих допоміжний, забезпечувальний характер. Кількісне співвідношення слідчих та інших дій залежить від криміналістичної складності розслідування [4, с. 50-52].

Зазначені вище принципи запропоновані науковцями раніше і лише узагальнені нами. Проте, є підстави доповнити цей доробок ще одним принципом. Вихідні положення організації розслідування нерозривно пов'язані і багато в чому визначаються принципами планування та взаємодії. Переважна більшість розслідувань пов'язана із взаємодією, оскільки слідчий сам не в змозі, або не вправі виконати певну дію. Її результат залежить від багатьох факторів, провідне місце серед яких займає організація. Залежно від останнього, наслідок взаємодії може коливатись від провалу до успіху. Одним з варіантів відмінного співробітництва є синергетичний.

Синергія (від грец. *synergeia* – співробітництво, співдружність), як філософська категорія – це спільна дія; взаємодія різних потенцій або видів енергії в цілій дії [8, с. 392]. Характерною особливістю синергії є те, що спільні дії суттєво перевищують ефект кожного окремого компонента у вигляді їх простої суми. Приклад: знання та зусилля декількох людей можна організувати таким чином, що вони взаємно підсилюються. Приблизно про це саме говорить і друге поняття «понададидативний ефект» – це положення речей, що зазвичай передається фразою «ціле більше суми окремих частин» ($1+1=2x$, де $x>1$) [9].

Тому завданням, в першу чергу, слідчого є досягнення синергетичного результату взаємодії учасників розслідування. На цій основі можна виділити синергетичний принцип організації розслідування злочинів. Через обмеженість цієї роботи спробуємо зупинитися детальніше на ньому в подальших дослідженнях.

Окрім зазначених принципів, в науковій літературі виділяють також принципи оптимального робочого навантаження слідчого; відповідності прав, повноважень і обов'язків суб'єктів організації; забезпечення умов для взаємодії.

Таким чином, вихідні положення організації розслідування визначаються загальноправовими, галузевими та принципами її складових елементів. Власне криміналістичні принципи органі-

зації розслідування злочинів можна класифікувати на загальні та спеціальні. До загальних ми відносимо: законність, індивідуальність, конкретність, ритмічність розслідування. До спеціальних – суворе прив'язування організаційних дій одного рівня з діями інших рівнів системи розслідування; відповідності організаційної системи об'єкту організації розслідування; централізації розслідування і керівної ролі слідчого в його організації; поінформованості; поєднання слідчих та інших дій у розслідуванні; синергетичний.

Список використаних джерел:

1. Криминалистика: учебн. для вузов / под общ. ред. Е. П. Ищенко, А. Г. Филиппова; под ред. В. Д. Зеленского, Г. М. Меретукова. – М. : Высшее образование, 2007. – 743 с.
2. Коновалова В. Е. К вопросу о принципах научной организации следственной деятельности / В. Е. Коновалова // Вопросы государства и права. – М. : Юрид. лит., 1970, – С. 337 – 344.
3. Матусовский Г. А. Организация работы аппаратов дознания и предварительного следствия органов внутренних дел: учеб. пособ. / Г. А. Матусовский, В. Н. Суценко. – Х. : Юридический институт им. Ф. Э. Дзержинского, 1983. – 84 с.
4. Зеленский В. Д. Организация расследования преступлений. Криминалистические аспекты : монография / В. Д. Зеленский. – Ростов н/Д : Издательство Ростовского университета, 1989. – 152 с.
5. Хань Г. А. Принципы організації розслідування злочинів / Г. А. Хань // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС ім. 10-річчя незалежності України. – 2003. – Вип. 1. – С. 153 – 160.
6. Кучерук С. А. Тактика и взаимодействие органов следствия и дознания как основа деятельности при раскрытии и расследовании преступлений в особо сложных условиях : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С. А. Кучерук ; Кубанский государственный аграрный университет. – Краснодар, 2002. – 29 с.
7. Яблоков Н. П. Криминалистика: учебн. / Н. П. Яблоков. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2008. – 400 с.
8. Синергия // Философский энциклопедический словарь. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 576 с.
9. Синергия [Електронний ресурс] // Википедия. Свободная энциклопедия. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org/wiki/Синергия>.

Надійшла до редакції 27.02.2013